

KRONIKA

MEDZINÁRODNÁ VEDECKÁ KONFERENCIA *CENTRAL AND EASTERN EUROPE AFTER THE FIRST WORLD WAR* (STREDNÁ A VÝCHODNÁ EURÓPA PO PRVEJ SVETOVEJ VOJNE)

Roku 2018 si pripomínáme 100. výročie ukončenia prvého svetového, dovtedy najväčšieho a najkrvavejšieho vojnového konfliktu v dejinách ľudstva, ktorý zasiahol drvivú väčšinu krajín sveta, priniesol rozpad štyroch veľkých európskych monarchií, destabilizoval medzinárodnopolitickú situáciu a navždy zmenil geopolitickú mapu Európy. Prvá svetová vojna si vyžiadala milióny mŕtvych vojakov i civilistov, nespočetné množstvo fyzicky i psychicky zranených osôb a milióny zničených ľudských osudov. Pri takýchto príležitostiach si mnohí európski lídri, politici či predstavitelia armády zvyknú uctiť pamiatku padlých vojakov a obetí vojny sériou spomienkových podujatí, zároveň sú organizované medzinárodné vedecké konferencie a sympóziá, odborné semináre, workshopy či výstavy.

Jednou z prvých akcií usporiadaných so zámerom zamyslieť sa nad dôsledkami prvej svetovej vojny bola medzinárodná vedecká konferencia *Stredná a východná Európa po prvej svetovej vojne* (*Central and Eastern Europe after the First World War*), ktorá sa uskutočnila v dňoch 31. januára – 2. februára 2018 na pôde Veľvyslanectva Slovenskej republiky v Berlíne. Hlavnými organizátormi podujatia boli Európska sieť pamäť a solidarita so sídlom vo Varšave (European Network Remembrance and Solidarity, ENRS) a Spolkový inštitút pre kultúru a históriu Nemcov vo východnej Európe (Bundesinstitut für Kultur und Geschichte der Deutschen im östlichen Europa, BKGE) so sídlom v Oldenburgu. Na príprave konferencie sa ako partneri podieľali pracoviská univerzít v Lipsku (Universität Leipzig), v Krakove (Uniwersytet Jagielloński w Krakowie) a v Kluži (Universitatea Babeş-Bolyai), Maďarskej akadémie vied a zo Slovenska Slovenský inštitút v Berlíne a Katedra histórie Filozofickej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, ktorú v prípravnom výbore konferencie zastupoval Martin Pekár. Financovanie konferencie zabezpečilo Ministerstvo kultúry a národného dedičstva Poľskej republiky.

Konferencia bola zorganizovaná s cieľom poskytnúť priestor pre prezentovanie výsledkov tak regionálnych, ako i medzinárodných výskumov v priestore strednej a východnej Európy, ktoré by pomohli odhaliť rozdiely v pamäti na obdobie prvých piatich rokov po skončení vojny, poznačené zásadnými politickými, sociálnymi a hospodárskymi zmenami. Snahou organizátorov bolo upriamiť pozornosť na obdobie bezprostredne po roku 1918, vo veľkej miere ovplyvnené úsilím o vytvorenie takého medzinárodného systému, ktorý by bol schopný udržať mier, ako i snahou nasmerovať dovtedy utláčané národy na cestu emancipácie. Na druhej strane však nastupujúci politický revizionizmus, dlhotrvajúce rokovania o novom usporiadaní hraníc, revolúcie a rôzne teritoriálne nároky zapríčinili, že na mnohých miestach vojnový konflikt neskončil a pokračoval aj po roku 1918. Európa sa zároveň musela vysporiadať s povojnovou hospodárskou krízou,

devastáciou rozsiahlych území a mnohými sociálnymi následkami, ktoré vojna zanechala na obetiach vojny. S ohľadom na tieto mnohé problémové otázky a javy povojnového obdobia boli tri konferenčné dni rozdelené do siedmich tematicky zameraných blokov. Na konferencii vystúpilo spolu 25 účastníkov z 12 krajín (USA, Veľká Británia, Francúzsko, Nemecko, Maďarsko, Poľsko, Česká republika, Slovensko, Rumunsko, Litva, Gruzínsko a Moldava), ktorí prezentovali svoje referáty v anglickom alebo nemeckom jazyku. Každý z konferenčných blokov bol v závere doplnený o hodnotiaci výklad odborného komentátora, ktorými boli v jednotlivých blokoch Dušan Kováč, Tobias Weger, Jan Rydel, Stefan Troebst, Ingo Loose, Hannes Grandits a Attila Pók.

Konferenciu oficiálne otvoril uvítacím príhovorom veľvyslanec Slovenskej republiky v Berlíne Peter Lizák. Prítomných tiež privítali členovia Riadiaceho výboru ENRS Jan Rydel (predsedajúci Výboru, Poľsko) a Matthias Weber (Nemecko). Pred začatím samotného rokovania konferencie vystúpil s hlavnou prednáškou renomovaný americký historik Jay Winter, ktorý v prednáške s názvom *The Second Great War, 1917–1923* predstrel svoje úvahy o pokračovaní vojny i po roku 1918.

V popredí záujmu úvodného konferenčného bloku stáli prvé povojnové turbulentné roky, zánik veľkých ríš a vznik nového štátneho usporiadania v strednej a východnej Európe. V jednotlivých príspevkoch sa pozornosť sústredila na také otázky, ako boli mierové rokovania v oblasti Dunaja dotýkajúce sa Maďarska a jeho susedných národov (László Szarka), manévrovací priestor rokovaní pri konfliktných koncepciách povojnového územného usporiadania vo východnej a juhovýchodnej Európe (Tobias Weger) i geopolitické vízie znovuoobnoveného Poľska a jeho postavenie v povojnovej Európe (Marek Kornat). Načrtnutý bol zároveň i fenomén stredoeurópskej občianskej vojny v prvých povojnových rokoch (Jochen Böhrer). Druhý panel začal s príspevkom Burkharda Olschowského, v ktorom poskytol zaujímavý komparatívny pohľad na sebaurčovací právo národov z perspektívy Vladimíra Lenina a Woodrowa Wilsona. Ďalšie referáty druhého bloku sa orientovali na problém účasti Poľska a Ukrajiny na versailleských mierových rokovaníach (Wolfgang Templin) a politickej emancipácie v Rumunsku po skončení vojny (Marcela Sălăgean). Michael Eric Lambert vo svojej prezentácii upozornil na objavenie sa novej terminológie „*Volksdeutsche*“ po zániku Nemeckej ríše. Súčasťou prvého rokovacieho dňa bola mimoriadne tvorivá diskusia, ktorá sa niesla v znamení úvah o mierovom charaktere prvých povojnových rokov 1919 – 1923 a otázky, či prvá svetová vojna naozaj skončila v roku 1918.

Nasledujúci konferenčný deň pokračoval analýzou politických dopadov v súvislosti so vznikom nových štátov a emancipáciou stredo- a východoeurópskych národov. Attila Simon v úvode príspevku analyzoval situáciu sociálnych demokratov na Slovensku po prvej svetovej vojne, Andreea Dăncilă a Beka Kobakhidze svojimi referátmi poukázali na dynamiku povojnových politických štruktúr v Sedmohradsku v súvislosti s problémom multietnicity regiónu a v Gruzínsku vo vzťahu k jeho nezávislosti. Karolina Łabowicz-Dymanus svojím príspevkom otvorila diskusiu k rodovej rovnosti a poskytla komparatívny pohľad na priznanie politických práv ženám v Československu, Maďarsku a Poľsku. Okrem politických dopadov sa počas druhého dňa konferencie intenzívne diskutovalo o ďalších závažných otázkach širokého spektra sociálnych, hospodárskych a kultúrnych prejavov povojnového obdobia. Referujúci v štvrtom bloku Maciej Górny,

Andrei Zamoiski a Piotr Juszkiwicz sa zamerali na niektoré z týchto javov. Osobitne tak bola analyzovaná otázka hospodárskej rekonštrukcie vo vojnu zdevastovanej Európe v priebehu rokov 1918 – 1923, občianskej vojny v Bielorusku v rokoch 1919 – 1922, ale i regenerácie v európskom povojnovom umení a architektúre. Samostatný panel bol venovaný problému revolúcií, revizionizmu a teritoriálnych nárokov voči územiám iných štátov bezprostredne po skončení vojny (Arnold Suppan, Ibolya Murber a Rastko Lompar). Spoločným menovateľom príspevkov v poslednom bloku druhého dňa konferencie, ktoré predniesli Marek Syrný, Rudolf Kučera a Joanna Urbanek, boli vážne sociálne a psychologické dôsledky a traumy, ktoré vojna zanechala na obyvateľoch Československa, Rakúska, Poľska a Nemecka.

Tretí záverečný deň konferencie sa niesol v duchu problematiky kolektívnej pamäti a komemorácie prvej svetovej vojny v krajinách strednej a východnej Európy. Výsledky svojich výskumov prezentovali v rámci záverečného bloku Peter Haslinger, Bartosz Dzierwanowski-Stefańczyk, Vasilius Safronovas a Florin Abraham v podobe prípadových štúdií na príkladoch Poľska, Litvy i Rumunska.

Zasluhou vynikajúcej organizačnej práce usporiadateľov a vysokej kvality väčšiny odprezentovaných príspevkov bola medzinárodná konferencia *Central and Eastern Europe after the First World War* podnetným a úspešným vedeckým podujatím usporiadaným pri príležitosti 100. výročia ukončenia prvej svetovej vojny. Zastúpenie účastníkov z 12 krajín, rovnako ako aj intenzívna a tvorivá diskusia v rámci jednotlivých konferenčných blokov poslúžili ku konfrontácii rôznych národných prístupov ku skúmaniu prvej svetovej vojny a jej dopadov, vytvorili priestor pre opätovné prehodnotenie tém, ale i nastolenie nových otázok vo výskume prvých povojnových rokov v kontexte medzinárodného vývoja strednej a východnej Európy. Všetky prednesené príspevky budú súčasťou pripravovanej publikácie, ktorá sa stane sprievodným materiálom tematickej *open-air* výstavy usporiadanej Európskou sieťou pamäť a solidarita.

Zuzana Tokárová

REPORT Z KONFERENCIE AUGUST '68: OPERÁCIA DUNAJ

V dňoch 20. a 21. septembra 2018 sa v priestoroch Univerzity Komenského konala medzinárodná vedecká konferencia organizovaná pri príležitosti 50. výročia vpádu vojsk Varšavskej zmluvy do Československa. Krycí názov tejto akcie – *Operácia Dunaj* – sa premietol aj do názvu podujatia. Konferenciu organizovala nezisková organizácia Camera Obskura v spolupráci s Historickým ústavom SAV, pričom vedeckým garantom podujatia bol Miroslav Londák (HÚ SAV). Relevantné výročie jedného z hlavných medzníkov slovenských a československých dejín si v Bratislave pripomenuli známi vedeckí pracovníci z desiatich európskych krajín, z Kanady pricestoval známy historik prof. Mark Stolarik.

Konferencia sa pokúsila odpovedať na otázky, prečo bol zásah proti projektu „socializmu s ľudskou tvárou“ z pohľadu Moskvy nevyhnutný, predstaviť kľúčové osob-

nosti pražskej jari a priblížiť osudy obetí následnej okupácie. V neposlednom rade rozšírila povedomie o osudovom auguste roku 1968 v medzinárodných súvislostiach a vzťahu vybraných krajín nie len východného bloku k udalostiam odohrávajúcim sa v Československu.

Konferenciu otvorili svojím príhovorom Peter Bielik, predseda správnej rady občianskeho združenia Camera Obscura, a Miroslav Londák, ktorý upozornil na dôležitosť a význam podujatia venovaného roku 1968, zlomového medzníka v československých, ale aj slovenských dejinách. Následne bol na úvod podujatia premietaný krátky film *August 68*.

Prvý odborný príspevok predniesol Stanislav Sikora, pracovník HÚ SAV, ktorý sa sústredil na osobu Alexandra Dubčeka, ústrednú osobnosť ovplyvňujúcu udalosti zlomového roku 1968, no i predchádzajúceho obdobia – predjaria. Sikora sa zameril na pôsobenie A. Dubčeka v československej politike a jeho postup až do pozície prvého tajomníka ÚV KSČ. Ďalší referát s názvom *Intervencia v roku 1968* predniesol Alexander Stykalin z Inštitútu slovanských štúdií Ruskej akadémie vied. Venoval sa reakciám a postojom sovietskych politických elít na dianie v Československu a následnej sovietskej účasti na intervencii v Československu i príčinám, ktoré viedli k tomuto rozhodnutiu. Nasledujúci príspevok Mirosława Szumiła z Univerzity Marie Curie-Skłodowskej v Lubline a súčasne pracovníka poľského IPN – Instytutu Pamięci Narodowej, otvoril problematiku priamych či nepriamych obetí okupácie. Szumiłow referát priblížil osud Ryszarda Siwieca, ktorý sa v septembri 1968 na protest proti okupácii Československa vojskami Varšavskej zmluvy podpálil na Štadióne desaťročia vo Varšave. Siwec bol prvou obeťou sebaupálenia v krajinách východného bloku. Jánovi Palachovi, ako aj ďalším prípadom sebaupálenia, sa venoval v nasledujúcom príspevku Petr Blažek z pražského Ústavu pre štúdium totalitných režimov. Predstavil tento akt demonštratívnej sebevraždy ako samostatný fenomén vo svete. Inšpiráciu k samotnému Palachovmu aktu hľadal v podobných prípadoch u budhistických mníchov v Ázii. Blažek neopomenul ani menej známe prípady z Československa, akými boli Jan Zajíc alebo Evžen Plocek a zdôraznil akt samoupálenia ako narastajúcu formu odporu aj v krajinách ako Maďarsko, Litva či Lotyšsko Prvý blok príspevkov uzatváral Miklós Mitrovits z Historického ústavu Maďarskej akadémie vied. Jeho referát sa venoval postoju Jánoša Kádára k invázii vojsk Varšavskej zmluvy do Československa a jeho súhlasnému stanovisku k účasti maďarskej armády.

V ďalšom bloku referátov, ktorý nasledoval po obedovej prestávke, opäť odzneli príspevky zahraničných účastníkov konferencie, ako aj slovenskej zástupkyne Zuzany Poláčkovej (HÚ SAV). Svoje texty predstavili profesor Ljubodrag Dimić z Historického ústavu Srbskej akadémie vied a umení, profesor Virgil Țârâu z Univerzity Babeș-Bolyai a tiež mladý český historik Michal Macháček. Blok bol koncipovaný tak, aby zahŕňal reakcie vybraných štátov strednej a západnej Európy a ich postoj k situácii v Československu: od odmietavých, rozpačitých, resignovaných až k súhlasným stanoviskám ich predstaviteľov. Zuzana Poláčková predstavila pohľad „spoza opony“. Referát mapoval reakcie Rakúska a Nemecka, najbližších susedov okupovaného štátu. V geopoliticky rozdelenom svete studenej vojny sa predstavitelia oboch štátov zhodli na odsúdení okupácie, ktorá sa však z pohľadu „zvonku“ odohrávala vo sfére vplyvu

Sovietskeho zväzu. Poláčkovej príspevok sa sústredil aj na predpokladané dopady okupácie Československa na oba štáty. Rakúsko aj Nemecko očakávali vlny imigrantov smerujúcich z okupovanej zóny, čo sa premietlo aj do reálnych krokov a vyhlásení politickej reprezentácie. Michal Macháček v príspevku nazvanom „*Eto vaše dělo*“ predstavil odlišné interpretácie udalostí roku 1968, ktoré sa objavili krátko po okupácii. Ťažisko svojho referátu sústredil na pohľad cez sovietsku optiku a oficiálnu verziu Moskvy, ktorej presadzovanie sa u nás nezameniteľne spája s menom Gustáva Husáka, ktorého postoje a konanie sprevádzali Macháčkov inovatívny príspevok od samého začiatku.

Témy príspevkov Ljubodraga Dimića a Virgila Ţarâua, teda postojov Titovej Juhoslávie a Ceauşescuovho Rumunska k otázke okupácie, sa preniesli do najzaujímavejšej časti dňa, záverečnej panelovej diskusie. Do nej významne prispel aj zástupca z Ruskej federácie Alexander Stykalin. Juhoslávia ani Rumunsko s okupáciou nesúhlasili a oba štáty dokonca vyhlásili čiastočnú, aj keď neoficiálnu mobilizáciu, keď boli armády oboch štátov v pohotovosti. Oba štáty ráтали s možnosťou, že sa vojská Varšavskej zmluvy nezastavia len v Československu. Diskusia priniesla plodnú výmenu názorov, do ktorej sa svojimi otázkami zapojilo aj obecenstvo.

Druhý deň konferencie boli príspevky rozdelené do dvoch sál a odzneli v rovnakom čase, čo žiaľ znemožnilo účasť na všetkých referátoch. V prvej sále prednášali odborníci zo Slovenska a Českej republiky. Hneď na začiatok dňa Peter Jašek z Ústavu pamäti národa osvetlil príbehy ľudí, ktorí sa stali obeťami v prvých dňoch postupujúcej okupácie. Už spomínaný Stanislav Sikora z HÚ SAV sa vo svojom druhom príspevku sústredil na sociálne, ekonomické a politické aspekty československého vývoja v predaugustom období. Historik Michal Štefanský venoval svoj referát niektorým detailom samotnej Operácie Dunaj a Miroslav Londák rozobral aspekty poaugustového vývoja, ekonomické a politické dopady okupácie na ďalší vývoj v Československu, s akcentom na vývin na Slovensku. Referát Eleny Londákovvej (HÚ SAV) sa detailne venoval už notorický známej fotografii Ladislava Bielika, na ktorej Emil Gallo stojí na bratislavskom Šafárikovom námestí pred hlavňou sovietskeho tanku s odhalenou hrudňou. Príspevok sa venoval okolnostiam jej vzniku a ďalším osudom v zápase o jej autorstvo.

V druhej sále ako prvý odznel príspevok britského historika Martina D. Browna z Richmond University v Londýne. Brown skúmal reakcie britskej politickej špičky na okupáciu Československa, jej dopad na médiá, ale aj širokú verejnosť. Konštatoval, že v období roku 1968 v Spojenom kráľovstve okupácia Československa nehrala významnú rolu v politickom ani spoločenskom živote. Reakcie Bulharska na vpád vojsk Varšavskej zmluvy do Československa skúmal vo svojom referáte Mihail Gruev. Profesor Mark Stolarik z univerzity v Ottawe, americký Slovák, ozvláštnil vedeckú konferenciu vlastnou skúsenosťou z okupácie spojenú s prezentáciou vlastných fotografií udalostí, ktoré zachytil počas svojho pobytu v meste Prešov v čase prechádzajúcich vojsk Varšavskej zmluvy. Konferenciu uzatváral známy francúzsky historik a politológ Jacques Rupnik. Jeho príspevok *Československý rok 1968 a Západ: porovnanie, kontrasty a odlišné dedičstvo* sa sústredil na rozdielne pozadie, ale aj dôsledky a dedičstvo udalostí rokov 1968. Občianske nepokoje a „hnutie 1968“ v západoeurópskych krajinách boli postavené na odlišnom ideovom základe a v spoločnosti zanechali inú stopu, resp. neza-

nechali tak hlbokú historickú, sociokultúrnu a ekonomickú stigmú, akou bola okupácia Československa v roku 1968. Upozornil na komplexnosť problematiky a potrebu interdisciplinárneho prístupu v ďalšom skúmaní.

Medzinárodná konferencia *August '68: Operácia Dunaj* priniesla množstvo zaujímavých a vyčerpávajúcich príspevkov. Otvorila otázku multidisciplinárneho prístupu a poukázala na, vzhľadom na povahu prameňov, odlišné interpretácie a na potrebu medzinárodného riešenia a komparatívneho prístupu. Mnohé otvorené otázky sú dôkazom toho, že téma nie je ani zďaleka vyčerpaná.

Jozef Hyrja